

John Rawls (1993): *Political Liberalism*. Columbia University Press. New York, 371 s.

John Rawlsin *Theory of Justice* (Cambridge University Press, 1971, suom. Oikeudenmukaisuusteoria, 1988) herätti anglosaksisen poliittisen filosofian keskuudessa vilkkaan keskustelun yksilön oikeuksista, sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja liberalistisen yhteiskunnan perusteista. Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria sai kannatuksen lisäksi osakseen myös paljon kritiikkiä sekä liberalistien omasta leiristä että poliittisen filosofian muista suuntauksista. Libertaristit kuten Robert Nozick kritisoivat Rawlsin teoriassa sen esittämiä oikeudenmukaisuuden periaatteita. Libertaristien mukaan Rawlsin näkemysten toteutuminen johtaisi käytännössä sosialistiseen talousjärjestelmään ja yksilön omistusoikeuden loukkamiseen. Liberaalit uusaristotelistit kuten Amartya Sen tai

Martha Nussbaum puolestaan arvostelevat Rawlsia materiaalistien arvojen ja vapausarvojen korostamisesta kokonaisvaltaisesti hyvän elämän ja yksilön toimintamahdollisuuksien kustannuksella. Poliittinen feminismi syyttää Rawlsin teoriaa patriarkalisuudesta ja yksilön todellisen autonomian yliarvioimisesta sekä tunteiden merkityksen aliarvioimisesta. Kuitenkin ehkä kiihkein kamppailu oikeudenmukaisuuden perusteista on käyty Rawlsin ja toisaalta yhteisiä arvoja sekä ihmisen yhteisöllisyyttä korostavien kommunitaristien kuten Alasdair MacIntyren, Michael Sandelin, Charles Taylorin ja Michael Walzerin kesken. Kommunitaristit kritisoivat nimenomaan Rawlsin uskantilasta deontologiaa liian abstraktina ja atomistisena tapana johtaa oikeudenmukaisuuden periaatteet.

Political Liberalism (Columbia University Press, 1993) on samalla kertaa sekä Rawlsin vastaus vuosien varrella saamaansa kritiikkiin että yritys tarkentaa ja muotoilla uudelleen oikeudenmukaisuusteoriassa esitettyjä poliittisia periaatteita. *Political Liberalism* ei siis sinänsä tarjoa mitään uutta ja mullistavaa näkökulmaa liberalistisen oikeudenmukaisen yhteiskunnan perusteisiin, vaan lähinnä se täsmentää oikeudenmukaisuusteoriassa esitettyä filosofisia argumentteja ja korjaa niitä puutteita, joita ankara kritiikki on tuonnut esille. Teos onkin itse asiassa Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian jälkeen pitämien luentojen ja kirjoittamien artikkelien kokoelma, jossa jo aikaisemmin julkaistut tekstit on muokattu uudelleen johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. *Political Liberalism* teoksessa esitettyjen argumenttien ymmärtäminen edellyttää Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian tuntemista sekä sen julkaisemista seuranneeseen laajaan debattiin tutustumista. *Political Liberalism* teoksessa viitataan jatkuvasti paitsi *Theory of Justice* teokseen myös muihin aiheesta myöhemmin kirjoitettuihin kirjoihin ja artikkeleihin.

Yrittäessään esittää liberalismien statuksen nimenomaan poliittisena oppina eikä yleisenä ja kattavana moraaliteorian antaa Rawls niin paljon myönnötyksiä kommunitaristien esittämälle, yhteisöllisiä arvoja korostavalle kritiikille, että alkuperäisen oikeudenmukaisuusteorian mahtipontisuus katoaa. Universaali normatiivinen malli järjestäytyneen yhteiskunnan perustasta kaventuu oikeastaan vain yhdeksi yhteisölliseksi oikeudenmukaisuuden malliksi. Poliittisen liberalismien tyypistyminen yhdeksi yhteiskuntamalliksi muiden joukossa on siinä mielessä ironista, että poliittisuuden korostamisen tarkoituksena oli johtaa aivan päinvastaiseen tulokseen – eli oikeudenmukaisuuden periaatteiden itsenäisyyteen. Rawlsin mukaan poliittiset valinnat ja oikeudenmukaisuuden periaatteet eivät saa olla riippuvaisia mistään tietyistä vallitsevasta moraalista näkökannasta tai uskonnollisesta vakaumuksesta, vaan ne voidaan valita näistä huolimatta. Rawls uskoikin, että liberalismien poliittisuuden korostaminen tekee sen periaatteista siinä mielessä itsenäisiä, ettei niiden valitsemisen yhteydessä tarvitse viitata mihinkään kattavampaan moraaliteoriaan tai teologisiin ja teleologisiin oletuksiin.

Poliittikka ja moraalit erotetaan Rawlsin mukaan toisistaan siten, ettei yleisiä poliittisia periaatteita johdeta mistään tietyistä, yleisesti hyväksytyistä moraalinäkemyksistä, jonka voitaisiin ajatella olevan koko yhteiskunnan perustana tai yhteisenä ajatusmallina. Päinvastoin Rawls ajattelee jokaisen kansalaisen poliittisen autonomian edellytyksenä olevan kyvyn kriittiseen ajatteluun ja erilaisten näkemysten kyseenalaistamiseen tarpeen vaatien. Edellytyksenä on vain se, että yksittäiset ihmiset ymmärtävät, mitä oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan ja että he ovat enemmän tai vähemmän sitoutuneita tietyyn näkemukseen hyvästä, jonka toteutumista he tavoittelevat. Puolueettomassa valtiossa elävät yksittäiset kansalaiset ovat siis itse kukin omaksuneet tietyn moraalisen näkemys, joka ohjaa heidän henkilökohtaisia valintojaan. Näin ollen yksilöiden valinnat eivät voi olla mitä tahansa valintoja eikä mikä tahansa elämäntapa voi olla hyväksyttävä. Oikeudenmukaisuuden monopoli asettaa rajat ihmisen elämänpäämäärille ja yksilöiden tekemien valintojen taustalta löytyy aina jonkinlainen henkilökohtainen käsitys siitä, mikä on hyvää ja nimenomaan sen hyvyden vuoksi myös tavoiteltavaa.

Liberalistiset poliittiset periaatteet ovat näin »limittäisen konsensuksen» (engl. overlapping consensus) tuote. Jokainen »normaali» kansalainen – eli kansalainen, jolla on kyky ja halu oikeudenmukaisuuden ymmärtämiseen ja hyvän tavoittelemiseen – on valinnut ne oman henkilökohtaisten vakaumuksensa perusteella. Jokaisella yhteiskunnan jäsenellä on siis tietyt henkilökohtainen näkemys hyvästä, jonka perusteella hän on hyväksynyt oikeudenmukaisuuden periaatteet ja niiden tuomat rajoitukset. On sinänsä yhdentekevää miten kukin kansalainen tämän näkemysensä perusteella kunhan se viime kädessä johtaa oikeudenmukaisuuden vaatimusten hyväksymiseen. Rawls usko myös, että rationaaliset ihmiset voivat erilaisista henkilökohtaisista näkemyksistään ja moraalikäsitksistään huolimatta saavuttaa konsensuksen sellaisista yleisistä oikeudenmukaisuuden vaatimuksista, jotka koituvat kaikkien eduksi. Rawls pyrkii todistamaan, että poliittiset periaatteet voidaan oikeuttaa ilman mitään yhteistä moraaliteoriaa tai metafysisistä oletusta ihmisen päämäärästä.

Rawlsin poliittinen versio liberalismista pystyykin välttämään suuren osan siitä kritiikistä, jota alkuperäistä oikeudenmukaisuusteoriaa ja sen metodologiaa vastaan on esitetty, mikäli Rawls todella myöntää liberalismien olevan vain yksi poliittinen teoria muiden joukossa. Tällöin liberalismien toteutuminen riippuisi kunkin yhteiskunnan jäsenen vallitsevista moraalinäkemyksistä ja keskinäisestä yhteisymmärryksestä eikä päinvastoin. Jos liberalismi on vain erilaisten moraalinäkemysten kannattajien saavuttama järkevä konsensus oikeudenmukaisuuden periaatteista, menettää se Rawlsin aikaisemmin korostaman universaalien ja absoluuttisten statusensa. Rawls on näin kaventanut liberalismien aseman universaalista moraaliteoriasta vain yhdeksi vallitsevaksi oikeudenmukaisen yhteiskunnan malliksi, jonka periaatteet viime kädessä kukin ihminen johtaa oman moraalisen identi-

teettinsä ja omaksumansa moraalisen ajattelutavan kautta. Tällöin korostuu yksilöiden yhteisöllisyyden merkitys ja Rawls näyttää siirtyvän samalle puolelle sellaisten kommunitarististen kriitikkojensa kuten MacIntyren ja Walzerin kanssa.

Rawlsin ongelmana on kuitenkin se, että ilmeisesti suvaitsevaisuuden ja moniarvoisuuden vaatimuksestaan huolimatta oikeudenmukaisuusteoria tukee implisiittisesti vain tiettyä Kantin deontologialle perustuvaa moraalinäkemystä. Oikeudenmukaisuusteoria on rakennettu nimenomaan sellaisille poliittiselle periaatteille, jotka olivat tyypillisiä Kantin moraalifilosofialle. Vaikka Rawls pyrkii uudessa teoksessaan nimenomaan irrottamaan poliittisen liberalismiin kantilaisesta moraaliteoriasta, jää kategorinen imperatiivi vahvaksi taustavaikuttajaksi. Vahva uskonnollinen vakaumus tai muut kuin kantilaiset moraalinäkemykset luovatkin ongelman Rawlsin korostamalle moniarvoisuudelle. Hämärän varjoon jää esimerkiksi se, miksi erilaisten moraalikäsitteiden kannattajat valitsisivat juuri Rawlsin esittämät liberalistiset periaatteet oikeudenmukaisen yhteiskunnan perustaksi silloinkin kun he epäilevät kantilaista näkemystä moraalista. Mielenkiintoista tämä on erityisesti sen vuoksi, että Rawlsin alkuperäinen oikeudenmukaisuusteoria itse asiassa esitettiin nimenomaan sellaisten teleologisten moraalikäsitteiden kuten utilitarismin, aristotelismin tai erilaisten uskonnollisten näkemysten kritiikkinä tai vaihtoehtona. Nyt poliittisesta liberalismista tehdään näiden konsensus. Ilmeistä onkin, että implisiittisesti Rawls edelleenkin olettaa kaikkien rationaalisten, kriittisesti ajattelevien ja autonomisten subjektien viime kädessä hyväksyvän enemmän tai vähemmän kantilaisen perustan moraalinäkemyksilleen. Lisäksi täydellisen ja koko elämän ajan jatkuvan keskinäisen yhteistyön vaatimus sekä oletus siitä, että ihmisen itsetunto kehittyy vain yhteiskunnan muiden jäsenten osoittaman hyväksymisen kautta, ei jätä tilaa toisinajattelijoille. Näin Rawlsin paljon mainostama moniarvoisuus ja valtion puolueettomuus näyttävätkin jäävän vain tyhjiksi iskulauseiksi.

Metodologisella tasolla Rawlsin ongelmaksi jää edelleen sopimusteoreettisen luonnonoikeusajattelun lähtökohdille tyypillinen kehäpäätelmä. »Political Liberalism» ei esitä vakuuttavia argumentteja sille, miten siitä, mikä on, voidaan johtaa se, mikä pitäisi olla. Rawls ei itse, kriittisen ajattelun vaatimuksestaan huolimatta, aseta kyseenalaiseksi sitä, etteikö Amerikan Yhdysvaltojen liberalistinen demokratia olisi paras mahdollinen yhteiskuntamuoto, jota kaikkien kannattaa tavoitella. Rawlsin *Political Liberalism* esittääkin lähinnä teoreettisen ja moraalisen oikeutuksen Yhdysvalloissa vallitsevalle yksilön oikeuksia korostavalle liberalistiselle ja demokraattiselle yhteiskuntajärjestelmälle. Rawlsin ideaalina näyttää olevan tämän siis sinänsä hyväksi todistetun yhteiskuntajärjestelmän kehittyminen edelleen kohti (meillä Pohjoismaissa jo enemmän ja vähemmän hyvin tuloksin kokeiltua) hyvinvointivaltiota ja edunvalvontayhteiskuntaa. Näin siis käytännön taloudellisen tilanteen ja uusien yhteiskunnallisten vaatimusten valossa ei Rawlsin teo-

rian avulla ainakaan pystytä löytämään ratkaisua esimerkiksi modernin hyvinvointivaltion kriisiin. Kuitenkin nimenomaan Rawlsia vastaan esitettyä kritiikkiä tutkimalla me voimme ymmärtää paremmin niitä syitä ja ajatusmalleja, jotka ovat johtaneet tähän kriisiin ja sen keskeisiin ongelmiin kuten materiaalistien arvojen ja jo saavutettujen etujen ylikorostumiseen sekä moraalisen ja poliittisen auktoriteetin katoamiseen.

SIRKKU HELLSTEN